

CIMEDART:

37#1

NOV | DEC

L'INTÉRIEUR SERT À MASQUER
SEULEMENT L'EXTÉRIEUR

4 - 5

kort
berichten

6 - 7

gastcolumn
Yoram Stein

8 - 11

Filosofen in de politiek
Interview Ronald van Raak

12 - 17

dossier
Filosofische café's

18 - 21

het CPB
Politieke conjunctuur

22 - 29

recent 1 t/m 5
Boekrecensies

30 - 33

de Pen
Bart van Leeuwen

34

CREA agenda

Illustratie: Floris Solleveld

PIETER PEKELHARING IS DE BESTE DOCENT VAN DE UVA.

Na de afgelopen drie jaar elk jaar tot beste docent Wijsbegeerte te zijn verkozen en deze zomer ook nog eens tot beste docent van de Faculteit der Geesteswetenschappen, kon het niet uitblijven dat hij nu ook genomineerd werd voor de UvA Docentenprijs. Op 16 oktober werd door juryvoorzitter prof. Edgar du Perron bekend gemaakt dat hij boven Otto Bleeker, Gee van Duin en Joost Bolten als grote winnaar is verkozen.

Als dank voor zijn prestaties als docent mocht Pekelharing een paar gouden stelten in ontvangst nemen. Deze symboliseren het feit dat een goede docent boven het maaiveld uitsteekt en daarbij in staat is om een wankel evenwicht te bewaren. Daarnaast ontving hij persoonlijk een bedrag van 2500 euro. De filosofie-afdeling deelt ook in de prijzen: Pekelharing kreeg een bedrag van 10.000 euro uitgereikt, dat bestemd is voor vernieuwingen in het onderwijs. Wat er precies met dit geld gedaan zal worden is nog niet besloten. Eerst vieren we dat we een topdocent in ons midden hebben! Pieter Pekelharing:

Gefeliciteerd!

LB

BINNENSTE BUITEN

‘L’intérieur sert à masquer seulement l’extérieur,’

schreef Jean-Baptiste Cimedart (1721-1787) al toen de Verlichting net haar eerste stapjes in de buitenwereld zette. En gelijk heeft hij: het innerlijk wordt vooral gebruikt om het uiterlijk te verdoezelen.

U bent verbaasd? U denkt dat het eigenlijk andersom is, dat de buitenkant de binnenkant maskeert? U hebt gelijk, maar u moet ook een stap verder denken. Iedereen weet dat de buitenkant maar buitenkant is en prikt daar dus zo doorheen om de binnenkant te ontleden. Dat hebben we in onze met reclame aangeklede maatschappij wel geleerd, nietwaar? De cowboys van de beeldvorming weten dat ook, en dus zijn we nu in een periode beland waarin innerlijke waarden geprononceerd naar voren worden gebracht. Beeldvorming werkt niet alleen in op de buitenkant.

Zie bijvoorbeeld de politiek. We moeten allemaal geloven dat politici van top tot teen deugen en het beste voor hebben met het land. Hun goede karakters spatten van onze beeldbuizen. Maar sinds wanneer draait politiek om het innerlijk van politici, in plaats van om het beleid dat ze voorstaan? Ik weet niet of het komt doordat de kiezer die harde buitenkant liever negeert, of dat politici liever niet hebben dat de kiezer die buitenkant inspecteert, maar in ieder geval fungeert in onze democratie de binnenkant zo langzamerhand als dekmantel voor de buitenkant.

Het is opmerkelijk dat Cimedart dit spel van binnen en buiten al in de smiezen had.

Pas twee eeuwen later speelde Wittgenstein in op dit punt. In de *Philosophische Untersuchungen* stelde hij dat gedrag geen veruiterlijking is van wat er binnenin een mens omgaat; integendeel, het innerlijk is een beeld dat we projecteren op dat uiterlijk. Wittgenstein raakt hier aan het probleem van beeldvorming over het innerlijk: er is geen criterium voor wat de ‘echte’ binnenkant is en wat niet. We krijgen de prachtigste karakters voorgeschoteld en hebben niets om hen op af te rekenen. Daarentegen kunnen we het beleid van politici wel beoordelen en bekritisieren. Beeldvorming over het innerlijk is daarom veel listiger en schadelijker dan over het uiterlijk.

Ook in dit nummer van Cimedart weer veel retoriek die zinspeelt op het innerlijk (wel te onderscheiden van inspelen op de onderbuik). Het blad zit vol met bepruikte addertjes onder het gras en tussen de bladeren – ik waarschuw u maar vast. (‘Hoe eerlijk, wat integer!’) Lees bijvoorbeeld de gastcolumn van Yoram Stein. Als u het niet met hem eens bent, weet hij al hoe dat komt: de waarheid is gewoon te pijnlijk voor u. Maar naast deze listige en zeker ook lezenswaardige inhoud hebben we – net als Jean-Baptiste, die een grote pruikencollectie bezat – natuurlijk veel aandacht besteed aan het uiterlijk. Moge dit u meeslepen in dertig pagina’s beeldvorming.

SN

Stokhof toegetreden tot KNAW

Martin Stokhof, de hoogleraar Taalfilosofie, is enkele maanden geleden benoemd tot lid van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW). Naast een eerbetoon aan Stokhofs academische verdiensten, betekent dit ook dat hij toetreedt tot de sectie Filosofie en Theologie, waarin ook UvA-hoogleraren Renate Bartsch en Johan van Benthem zitting hebben. Net als andere secties van de KNAW organiseert deze symposia en is ze betrokken bij het opstellen van beleidsadviezen, alles ter bevordering van de kwaliteit van fundamenteel onderzoek. Stokhof was eerder wetenschappelijk directeur van het onderzoeksinstituut ILLC en is tegenwoordig tevens voorzitter van het nwo gebiedsbestuur Geesteswetenschappen.

Stokhof studeerde filosofie aan de UvA en promoveerde in 1984 samen met Jeroen Groenendijk op hun gezamenlijke dissertatie *Studies on the Semantics of Questions and the Pragmatics of Answers*. Dit proefschrift gaat in op de mogelijkheid om binnen de logische semantiek, waarin beweringen traditioneel het uitgangspunt vormen, ook vragen te behandelen.

Het gezamenlijke onderzoek van Groenendijk en Stokhof concentreerde zich later op de ontwikkeling van dynamische semantiek. In deze theorie worden niet de waarheidscondities als basis van betekenis genomen, maar het potentieel van een zin om de context te veranderen.

Naast deze meer formele kant van de filosofie, heeft Stokhof zich verdiept in interpretatie (Davidson, Gadamer) en vooral in Wittgenstein, over wiens filosofie Stokhof in 2002 *World and Life As One* publiceerde. Natuurlijk is hij onder alle studenten bekend als co-auteur van Gamut en van het blauwe boekje *Taal en Betekenis*, dat als leidraad voor het college 'Inleiding Taalfilosofie' wordt gebruikt.

SN

Filosofie te populair?

Er zijn dit jaar zoveel eerstejaars filosofiestudenten dat de collegezalen overvol zitten en het niet mogelijk is iedereen in een werkgroep te plaatsen. Kan de Wijsbegeerte-afdeling de grote toeloop wel aan of is filosofie eigenlijk té populair geworden?

Dit jaar hebben zich 99 mensen ingeschreven als eerstejaars filosofiestudent. Dat is een duidelijke stijging als we dit aantal vergelijken met de cijfers van voorgaande jaren. Het gaat dan ook om meer studenten dan alleen de eerstejaarsstudenten filosofie. Er staan dit jaar 313 mensen ingeschreven bij propedeusevakken. Deze 214 extra studenten hebben het eerste jaar niet gehaald, of hebben een langzamer tempo omdat ze een tweede studie volgen of omdat ze een *minor* filosofie hebben gekozen. Ook dit zijn meer studenten dan andere jaren. Er is echter een gebrek aan capaciteit; een tekort aan geld om werkgroepen voor al deze studenten te kunnen organiseren. Dit is een gevolg van de nieuwe rendementsmaatregelen, zo stelt Marijke de Wit, opleidingscoördinator van Wijsbegeerte. Te weinig studenten maken hun vakken af en dat is een probleem, want de filosofie-afdeling krijgt met de nieuwe rendementsmaatregelen alleen

geld voor het aantal studenten dat een vak afsluit, niet voor het aantal studenten dat aan een vak begint. In principe is het grote aantal studenten dan ook niet het probleem, alswel de vele studenten die hun vakken niet afronden.

'Inleiding Ethiek' en 'Inleiding in de Filosofie' zijn vakken met een laag rendement – veel studenten uit voorgaande jaren hebben deze vakken niet afgerond – en het zijn deze vakken die kampen met de problemen. Het tekort aan capaciteit vraagt om een creatieve oplossing, want de afdeling wil wel iedereen de mogelijkheid blijven geven om deze vakken te volgen. Voor 'Ethiek' is er besloten om alleen de eerstejaarsstudenten Wijsbegeerte een werkgroep te geven. De overige studenten moeten het doen met responsiecolleges. Bij het vak 'Inleiding in de Filosofie' heeft men het anders aangepakt. Naast horen responsiecolleges zijn er ook acht studentenassistenten aangenomen die ieder een mentorgroep begeleiden. Deze mentoren hebben de taak gekregen om studenten zowel wegwijs te maken op de universiteit als in het vak 'Inleiding in de Filosofie'. Student-assistenten blijken goed in staat om werkgroepen te geven en de kleinere afstand die er bestaat tussen ouderejaars

studenten en eerstejaarsstudenten maakt het makkelijker om vragen te stellen en kritiek te leveren. Maar ook hier blijft het geldgebrek een probleem. Student-assistenten krijgen veel te weinig uren uitbetaald om zich goed voor te kunnen bereiden op de werkgroepen; dit gebeurt nu voornamelijk op vrijwillige basis naast hun eigen studie.

De onderwijsproblemen in de eerstejaarsvakken zijn dus veroorzaakt door de rendementsmaatregelen, die de afdeling niet in staat stellen werkgroepen te organiseren voor de grote aantallen studenten. Het is voor de afdeling dan ook te hopen dat iedereen die dit jaar voor filosofie gekozen heeft zó enthousiast zal zijn, dat hij zich zelfs door een tekort aan werkgroepen niet zal laten weerhouden om zijn propedeusevakken netjes af te ronden. Anders zit de afdeling Wijsbegeerte volgend jaar weer met te weinig geld en worden de problemen structureel.

LB

ANNONCE:

Er is de laatste tijd sprake van een steeds terugkerende maatschappelijke tendens binnen het Amsterdamse filosofienleven, om het 'gesprek', gecentraliseerd en beter gecoördineerd te doen plaats vinden op een, ook qua moment met elkaar gelijkgesteld ogenblik. Er is dan vaak sprake van de dinsdagavond, niet alleen omdat die avond zo'n algemene dag is die, én niet door al te veel colleges de volgende ochtend wordt gevolgd, maar ook een dag is die in de traditie van filosofiestudievereniging AmFiBi, altijd al verbonden is met de wereld van het borrelen. We zijn ten slotte altijd al in een wereld.

Veel mensen zeggen dan: 'Hou op met kletsen, en zeg even gewoon concreet waar en hoe laat, want ik heb het al druk genoeg. En ook hoeveel het bier kost. Ik zie wel of ik kom.'

Voor dát soort mensen:
Dinsdag van 21.30 uur tot het laatste bestuurslid naar buiten moet worden gedragen.
Nachtcafé Nota Bene:
Voetboogsteeg 4
Borrel, Bier: €1,40
Wijn: €1,80

Het Einde van de Beschaving?

Als de historische waarheid pijnlijk is, dan moet een filosofie van de geschiedenis pijn doen. Dat gebeurt in het boek *De terugkeer van de geschiedenis*, waarin artikelen gebundeld zijn die van 1998 tot en met 2005 in het katern *Letter & Geest* van het dagblad TROUW verschenen. Dit katern werd tot voor kort geleid door de filosoof Jaffe Vink en de criminoloog Chris Rutenfrans. Onder het motto 'een goed stuk moet pijn doen', slaagden zij er jarenlang in om de lezer wekelijks een flinke portie pijn te bezorgen.

Die pijn zit voornamelijk in de constatering dat het oorlog is. In de jaren negentig droomden we in het Westen dat de geschiedenis was afgelopen en er niets meer was om voor te vechten of voor te sterven. Maar op 11 september 2001 keerde de geschiedenis in al zijn gewelddadigheid terug. Over deze wake up call - en de gevolgen daarvan - staan in de bundel artikelen van onder anderen Ayaan Hirsi Ali (die in *Letter & Geest* haar debuut maakte), Paul Cliteur, Afshin Ellian, Hans Janssen, Paul Scheffer en Leon de Winter.

Interessant is Lee Harris' artikel *Het einde van duizend en één nacht*. De Amerikaanse filosoof stelt daarin dat het liberale wereldsysteem is ingestort door toedoen van 'islamitische fantasten'. Het fundamentele probleem in de wereld is volgens de Hegeliaan Harris gebrek aan realiteitszin. Westerlingen hebben niet door dat ze een vijand hebben die bereid is te sterven om hen te doden – een problematische houding in het atoomtijdperk. Op haar beurt heeft de islamitische wereld niet door hoe de werkelijke machtsverhoudingen liggen. Dit

laatste komt volgens Harris doordat de olie-staten niet met arbeid hebben hoeven betalen voor hun macht en rijkdom 'die tot hen is gekomen langs magische weg, zoals in de verhalen van duizend-en-één-nacht.'

Het liberale wereldsysteem gaat ervan uit dat het spel der internationale betrekkingen gespeeld wordt tussen staten die nationale belangen op een redelijk voorspelbare manier behartigen. Maar net zoals je niet kunt schaken met een tegenstander die zich niet aan de regels houdt, kan je ook geen betrekkingen aangaan met fantasten die Israëliërs de zee in willen drijven en Amerikaanse steden in een vuurbal willen veranderen. Groeperingen als Al Kaida en Hezbollah kunnen nu wel dromen van de overwinning, maar de werkelijke machtsverhoudingen liggen anders. Hun terreur leidt uiteindelijk slechts het einde in van de Westerse bereidheid tot *fair play* volgens liberale regels, en kan daarmee de totale vernietiging van de (islamitische) wereld bewerkstelligen.

Deze ramp moet hoe dan ook voorkomen worden, en daarom verdedigt Harris de Bush-dogma die de islamitische fantasten met harde hand realiteitszin wil bijbrengen. Om het liberale wereldsysteem te herstellen, moeten we de regels tijdelijk opzij zetten. Wie te beschaafd wil zijn, maakt het verdedigen van de beschaving onmogelijk.

Yoram Stein studeerde Wijsbegeerte aan de UvA en is nu publicist en filosofie-docent. Recent verscheen van hem bij Uitgeverij Nieuw Amsterdam *Filosofisch Elftal: Nederlandse denkers over de actualiteit*. Het elftal, met o.a. Pieter Pekelharing, spreekt zich in TROUW tweewekelijks uit over de actualiteit.

**Ik wil mensen
niet naar de mond praten.**

Wat kan een filosoof bijdragen aan de politiek?

Op 22 november gaat Nederland naar de stembus voor de Tweede Kamerverkiezingen. Na Bolkestein hebben de filosofen hun stem niet meer verheven in de Kamer, terwijl de politiek misschien wel veel baat kan hebben bij mensen met een filosofische achtergrond. Kunnen filosofen een structurele bijdrage leveren aan de Nederlandse politiek, of heeft de filosofie daar toch niets te zoeken? Waar filosofen ernaar streven de waarheid en de achterliggende principes van zaken te achterhalen, daar gaat het in politieke debatten niet om de ultieme waarheid maar om welke opvatting het best wordt verdedigd en door de meeste mensen wordt gesteund. Men zou ook kunnen zeggen dat de filosoof zich bezig zou moeten houden met meer abstracte en veelomvattende zaken, in plaats van met de meer praktische, concrete problemen die spelen bij het besturen van een land.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen staat Ronald van Raak zevende op de kandidatenlijst van de SP. Nu – op moment van schrijven, een maand voor de verkiezingen – is hij nog senator in de Eerste Kamer en directeur bij het wetenschappelijk bureau van de SP. Van Raak studeerde van 1989 tot 1996 geschiedenis en filosofie in Rotterdam en promoveerde in 2000 aan de UvA op een studie naar het conservatisme in Nederland. Naar aanleiding van een interview met deze politiek actieve filosoof, probeer ik een antwoord te vinden op de volgende vraag: wat kan een filosoof bijdragen aan de politiek? →

Van Raak: 'Ik vind het belangrijk om politieke kwesties in een breder perspectief te plaatsen en te discussiëren over bijvoorbeeld mensbeelden en maatschappijvisies. Daarvoor is binnen de SP veel ruimte. Het belangrijkste is echter dat discussies niet blijven bij woorden alleen. Altijd wordt de vraag gesteld: wat gaan we doen? De SP is een activistische partij.' Van Raak maakt in zijn politieke leven op verschillende manieren gebruik van zijn filosofische scholing: 'Filosofen hebben enkele voordelen in de politiek. Om te beginnen leren filosofen vanuit verschillende perspectieven te denken. Als je een filosoof bestudeert, probeer je je in te leven in diens manier van denken en redeneren. In de politiek moet je jezelf inleven in tegenstanders met een andere ideologische achtergrond. Daarnaast leren filosofen, als het goed is, drogredenen onderkennen. Dat kan ook heel handig zijn in een debat.'

Er zijn dus praktische redenen waarom een filosoof in de politiek baat heeft bij zijn achtergrond. Maar, zo zou je kunnen redeneren, zulke vaardigheden kun je ook opdoen bij tal van andere academische opleidingen. De bijdrage van een filosoof aan de politiek is toch hopelijk niet alleen van praktische aard? Is de filosofie ook inhoudelijk waardevol?

Jazeker. Denk bijvoorbeeld aan politieke idealen, de ideeën die ten grondslag liggen aan beleid. Om zulke idealen te vormen is het nodig om terug te grijpen op bepaalde basisovertuigingen, overkoepelende morele theorieën en idealen: achterliggende ideeën over wat goed is en wat niet. Tijdens hun filosofische scholing kijken studenten op een kritische manier naar veel verschillende opvattingen en overtuigingen en hierbij wordt vaak een steeds sterkere eigen visie ontwikkeld. Natuurlijk is het niet onmogelijk deze idealen te vormen vanuit een andere achtergrond dan de filosofie. Maar een wijsgerige opleiding is absoluut een geschikte ondergrond voor de ontwikkeling van politieke visies en maatschappelijke betrokkenheid.

Bovendien spoort de filosofie niet alleen aan tot het ontwikkelen van visie, maar kunnen politieke idealen ook sterk geënt zijn op een bepaalde wijsgerige stroming of een filosoof, zoals bij Van Raak het geval is: 'Mijn favoriete filosoof is Spinoza. Om te beginnen heb ik veel waardering voor zijn persoonlijkheid. Spinoza stelde zijn leven in dienst van het streven naar waarheid en had weinig interesse in geld, in publiceren of het bekleden van een leerstoel. Dat is een heel romantische opvatting van filosofie, die haaks staat op de roep om maatschappelijk relevante wetenschap, die nu zo hard klinkt. Zijn filosofie is ook bijzonder mooi. De *Ethica* begint met acht definities die een krachtig alternatief boden voor het toen dominante christelijke mens- en wereldbeeld. Prachtig vind ik ook de opvatting van Spinoza over vrijheid, die alleen bereikt kan worden door inzicht. Vrijheid is voor Spinoza niet 'lekker doen waar je

zin in hebt', maar wordt pas verkregen als wij goed hebben nagedacht over onze rol in de wereld. Ik wil mensen niet naar de mond praten en net doen of ik hun problemen kan oplossen. Wel wil ik mensen helpen om zichzelf te organiseren en zélf problemen op te lossen. Dat heeft misschien iets te maken met mijn liefde voor Spinoza. Maar dat is ook iets wat ik heb geleerd bij de SP.'

Volgens de SP heeft de filosofie zelfs een functie te vervullen in de democratie. Van Raak: 'In het verkiezingsprogramma stellen we dat filosofie een vast onderdeel moet worden van het lesprogramma in het voortgezet onderwijs. Dat zeggen we niet alleen omdat filosofie zo'n mooi vak is, maar ook omdat we denken dat filosofie een bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van 'kiezers' tot 'burgers'. Een democratie veronderstelt dat mensen keuzes maken en daar verantwoordelijkheid voor nemen. Filosofie kan jongeren helpen bij het nadenken over zichzelf en over de samenleving waarin zij willen leven. Democratie kan niet zonder democraten. Mensen die zichzelf kunnen inleven in andersdenkenden, nadenken over moraal en respect hebben voor schoonheid, zijn onmisbaar voor een sterke democratie'.

De rol van burgers als zelf denkende mensen die weloverwogen keuzes maken, is belangrijk in de politieke visie van Van Raak: 'Nederland wordt steeds meer een consumptiedemocratie. Veel politici doen kiezersonderzoek en vertellen mensen wat zij het liefste willen horen. Al die beloften kunnen echter onmogelijk worden nagekomen. Je kunt niet én de belastingen verlagen én de sociale zekerheid in stand houden. Of klagen over gebrek aan vrijheid én tegelijk harde regels eisen voor anderen. Democratie staat of valt met burgers die verantwoordelijkheid nemen voor hun keuzes. Politici moeten mensen keuzes voorleggen: dit willen wij met Nederland en daar moet u zélf dat en dat aan bijdragen'.

Van Raak stelt dat uitspraken van vroegere denkers relevant zijn voor en toepasbaar op actuele kwesties. In zijn essaybundel *Oud licht op nieuwe zaken* (2003) kijkt hij door de ogen van verschillende Nederlandse denkers naar actuele problemen als oorlog en vrede, politieke vernieuwing en opvoeding in democratie. Zo kan abstracte filosofie worden gebruikt bij de oplossing van concrete politieke problemen.

Een filosoof kan dus op verschillende vlakken een wezenlijke bijdrage leveren aan de politiek. Filosofie en politiek zijn zeker te combineren. Misschien kunnen mensen als Van Raak een inspiratie zijn voor de twijfelende filosofiestudent die niet weet wat hij moet met zijn idealen en visies, of misschien zal de huidige generatie filosofen een sterkere politieke roeping voelen dan de vorige. Hoe dan ook: dat een filosoof niets te zoeken zou hebben in de politiek, mag geen argument zijn.

Het filosofische leven van Amsterdam

Filosofie heeft tegenwoordig niet te klagen over aandachtstekort. Wijsbegeerte leeft onder de bevolking, wat te merken is aan het groeiende aantal filosofisch cafés dat in onze hoofdstad georganiseerd wordt. Cimedart is de stad ingegaan en heeft een paar van deze cafés bezocht.

Renske Wierda

Hotel de Filosoof

In het filosofische café onder leiding van Dries Boele wordt tweewekelijks met alle aanwezigen een ethisch, cultureel-maatschappelijk of levensbeschouwelijk onderwerp onderzocht. Op 1 oktober was het onderwerp 'Jezelf zijn, wat is dat? Over authenticiteit en individualiteit'. Boele nodigde de aanwezigen uit om aan de discussie bij te dragen door gerichte vragen te stellen ter verdieping en verduidelijking. 'Wat versta je precies onder jezelf zijn?' 'Bestaat er wel zoiets als een zelf?' Hij gaf verder weinig sturing aan de discussie en liet mensen soms lang doorgaan op hetzelfde punt. Als de discussie echter leek te stranden, bracht hij die op een nieuw spoor door een bepaalde filosoof en diens gedachten over de kwestie te introduceren. Boele besprak met behulp van een hand-out onder andere Kierkegaard en de taoïsten Laozi en Zuangzi. Daarbij legde hij filosofische termen zodanig uit dat de presentatie ook voor niet-filosofen goed te volgen bleef.

Hotel de Filosoof

Anna van den Vondelstraat 6

Tweewekelijks, iedere eerste en derde zondag van de maand, vanaf 15.00 uur.

De onderwerpen worden van tevoren bekend gemaakt via de mailing-lijst van Dries Boele, zie: <http://home.planet.nl/~driesboele> voor meer informatie.

Toegang gratis

De deelnemers (ongeveer dertig mensen, vooral veertigers en vijftigers) schroomden niet om hun eigen mening over het onderwerp te verkondigen en kritisch op discussiebijdragen van anderen te reageren. Dat kwam de kwaliteit en het filosofische gehalte van het gesprek ten goede. Er werd door de deelnemers niet overmatig met filosofische termen en citaten gesmeten. In de pauze en bij de borrel achteraf was er gelegenheid om langer met elkaar van gedachten te wisselen.

Door naar anderen te luisteren en op hen in te gaan, ontwikkel je al snel een duidelijke mening over onderwerpen waar je eerst wellicht nog geen ideeën over had. Het filosofisch café van Dries Boele is daarom een leuke en interessante besteding van de zondagmiddag.

Maagdenhuis op maandag

Een kort bericht van het kennisfront

Drie maandagen per maand wordt ervanuit het Maagdenhuis een 'kort bericht van het kennisfront' de wereld in gezonden. Universiteits-hoogleraren van de UvA treden er op als gastheer voor de sprekers die een lezing van een half uur verzorgen voor alle geïnteresseerden.

Op maandagmiddag 25 september neemt Johan van Benthem de honneurs waar als gastheer. Hij heeft Herman Philipse uitgenodigd om een lezing te geven met de titel *Geloof en Rede: Hoogtepunten uit de Hedendaagse Godsdienstfilosofie*. Philipse vertelt in een razend tempo waarom godsdienstfilosofie weer interessant is: zij biedt volgens hem de mogelijkheid om een redelijke oplossing te vinden voor actuele godsdienstconflicten. Aan de hand van de recente controverse rond enkele pauselijke uitspraken geeft hij een staaltje godsdienstfilosofie weg. Hij analyseert de uitspraak van de Paus waarin deze oproept tot een redelijk gesprek tussen religies en demonstreert dat de oplossing die de Paus voor ogen heeft niet kan werken. De Paus is volgens Philipse namelijk te overtuigd van zijn eigen geloof om een redelijk gesprek aan te kunnen gaan met andere religies.

Er moet daarom een andere oplossing komen. In lijn met de rationele theologie moeten we op zoek naar bewijzen voor het bestaan van God. Een rationele theologie probeert argumenten te leveren voor het aanhangen van een religie. Zulke argumenten hebben we volgens Philipse nodig voor een redelijk gesprek. Philipse levert de 'oplossing': de Bayesiaanse confirmatietheorie. Daarmee kan een waarschijnlijkheidsrekening voor het bestaan van God gemaakt worden, op basis waarvan vervolgens een rationeel gesprek gevoerd kan worden. 'Zijn er nog vragen?', vraagt Herman Philipse dan. Die zijn er zeker. 'Maar hoe kan je God definiëren?' 'Hoe kan je God in cijfers uitdrukken?' 'Hoe weet je wat er als bewijs voor zijn bestaan telt?' Goede vragen, zo stelt Philipse. Het halve uur is bijna voorbij, dus hij heeft een goed excuus om er niet verder op in te hoeven gaan. Hij stelt vast dat het inderdaad moeilijk is een bewijs te leveren dat net zoveel zekerheid verschaft als de Paus meent te hebben. Dát moet ieder rationeel wezen toch in kunnen zien!

Het halve uurtje geeft een goed beeld van de bezigheden van Herman Philipse. Het 'Maagdenhuis op maandag' biedt daarmee een goede mogelijkheid om eens een bekende naam live te horen spreken en in sneltreinvaart een idee te krijgen van lopend onderzoek. Ken je het werk van de spreker echter al, dan is het halve uurtje snel te kort. De lezingen zijn namelijk gericht op een breed publiek en de discussie blijft daardoor al gauw oppervlakkig. Er is amper tijd voor kritische vragen. Hiervoor moet je tijdens de borrel na de lezing zelf op de spreker afstappen. Houd dus in de gaten wat het Maagdenhuis te bieden heeft. Je kan er op maandagmiddag zo even langslipen. Blijk je er niets aan te vinden, dan is dat halve uurtje ook zo voorbij.

Maagdenhuis op maandag Spui 21

Elke maandag om 17.30 uur. Toegang gratis

Felix & Sofie

Het filosofisch café Felix en Sofie is weer terug in Felix Meritis. Elke derde dinsdag van de maand wordt er een 'avondvullend, filosofisch getint, kwalitatief hoogstaand, maar tevens lichtvoetig programma' voorgeschoteld aan een breed publiek. Maar is dat programma ook voor (aankomend) filosofen de moeite van het bezoeken waard?

Normaal gesproken wordt de avond geopend met muziek en een column, maar aangezien de columnist (onze mede-filosofiestudent Kasper van Royen) nog aan het schrijven is, wordt er afgetrapt met een interview met Philippe Lepers over Jean Baudrillard. Hoe kijkt deze belangrijke cultuurcriticus van de twintigste eeuw tegen onze huidige maatschappij aan? Dat is de vraag van gespreksleidster Lisa Doeland, tevens studente wijsbegeerte aan de UvA. Die opening is voor Lepers voldoende om van wal te steken. Hij geeft een boeiend relaas over leven, werk en invloed van Baudrillard. Een verhoog voor de geïnteresseerde leek, voornamelijk inleidend, maar omdat ikzelf (en vermoedelijk vele filosofiestudenten met mij) nooit iets van Baudrillard gelezen heb en Lepers een begenadigd spreker is, blijft het boeiend.

Na de pauze (en de column; Kasper is inmiddels gearriveerd) is het tijd voor een debat tussen Pim van Lommel en Dick Swaab over de mogelijkheid een wetenschappelijke verklaring te geven voor een bijna-doodervaring.

Felix & Sofie,
(Felix Meritis)
Keizersgracht 324
Maandelijks, elke derde dinsdag
om 20.00 uur. Toegang gratis

Het debat tussen beide heren is interessant en amusant, maar weinig filosofisch. De gespreksleider, Philip Romer, had wellicht wat meer leiding kunnen geven om het gesprek meer op de filosofische implicaties van de bijna-doodervaring – de hersenen als zetel van het bewustzijn – kunnen brengen.

Na het officiële programma is het tijd voor een borrel. Dan komen de gesprekken pas echt los. In een filosofisch café weet je dat je je bevindt onder medefilosofen – aspirant, professioneel of alleen geïnteresseerd – en dat biedt mogelijkheid tot discussie!

VEgo

Ook op de vierde donderdag van de maand hoeft de Amsterdamse filosoof zich niet te vervelen. Dan wordt namelijk altijd een filosofisch café georganiseerd in het centrum van het Amsterdams Studentenpastoraat, beter bekend onder de naam VEgo. Voor deze avonden worden gerenommeerde sprekers uitgenodigd die een bepaald onderwerp aan hun gehoor zullen introduceren, waarna er ruimte voor onderlinge discussie over het onderwerp is.

VEgo is gehuisvest in een fraai pand in Oud-Zuid. Na een eerste kopje koffie aan de bar begeeft men zich naar de ruime achterkamer, alwaar de spreker van de maand spoedig zal losbranden over zijn onderwerp. Helaas was de spreker van deze maand verhinderd, maar van deze afzegging kwam geen afstel: er was gauw vervanging geregeld. Ditmaal was het onderwerp de verhouding tussen wetenschap en religie. Er werd een inleiding in het onderwerp gehouden waarin een aantal verschillende perspectieven op de kwestie uiteen werden gezet, waarna er al snel een felle discussie tussen de aanwezigen losbrak. Na afloop was er vervolgens nog de mogelijkheid om onenigheden bij te leggen aan de bar.

De onderwerpen die aan bod komen verschillen erg per maand. Er ligt niet specifiek nadruk op onderwerpen die met het geloof te maken hebben. Wel worden vaak onderwerpen in de ethische hoek behandeld. Over het algemeen is de leeftijd van de gemiddelde bezoeker lager dan bij andere filosofische cafés, omdat VEgo zich voornamelijk op studenten richt. Samen met de kleinschaligheid van de bijeenkomsten en de gezellige huiskamersfeer, leidt dat tot een leuk en laagdrempelig café, dat je zeker een keertje bezocht moet hebben.

VEgo
Van Eeghenstraat 90
Maandelijks, elke vierde donderdag
om 20.00 uur. Toegang gratis

Openbare Bibliotheek

Zaterdagmiddag, 15 uur. In de Openbare Bibliotheek bezoek ik het maandelijkse 'cultureel en filosofisch café'. Acht deelnemers en een gespreksleider gaan om een tafel zitten om een kleine twee uur wat met elkaar te filosoferen. Alle deelnemers komen één voor één aan het woord om zichzelf voor te stellen en een onderwerp voor te stellen. We richten ons meteen op de stelling van de eerste deelnemer. De man oppert dat de opleving van religie die sommige mensen waar menen te nemen, slechts tijdelijk van aard is. Een andere man, voor het eerst aanwezig, dacht bij een filosofisch café nou niet meteen aan religie. Weer een ander stemt in met zijn opmerking dat de filosofen 'dat toch wel achter zich gelaten hebben.' Ook stelt iemand dat de mens ten diepste een religieus wezen is en bovendien zouden alle filosofen uit de geschiedenis wel iets over God of religie geschreven hebben.

Het gesprek gaat rustig voort, verschillende meningen komen aan de oppervlakte, maar een zekere overeenstemming wordt wel bereikt. Het is een filosofisch gesprek, zonder academisch te worden: er wordt niet verwezen naar filosofen, maar wijsgerige gedachten en filosofische vragen komen wel naar voren. Onderwerpen als het verband tussen religie en moraliteit, verwondering over het bestaan, neurologie en genetica tegenover vrije wil en verantwoordelijkheid komen aan bod.

Gemiddeld verschijnen er zo'n acht tot tien mensen op dit filosofisch café. De opzet is vrij eenvoudig: de gespreksleider – deze keer Rob Moolenaar, in het dagelijks leven docent Communicatie op het HBO – vraagt de deelnemers naar een onderwerp en brengt de discussie op gang. Voor de rest hangt de kwaliteit van de discussie voornamelijk af van de inbreng van de deelnemers. En die is deze keer prima.

Openbare bibliotheek
Prinsengracht 587
Maandelijks, elke derde zaterdag.
Toegang gratis

Politieke conjunctuur

In verkiezingstijd doen politieke partijen altijd mooie beloftes en komen ze vaak lijnrecht tegenover elkaar te staan. Als er op één moment in de parlementaire cyclus een inhoudelijk debat over de toekomst van onze samenleving gevoerd zou moeten worden, dan is het toch wel rond deze tijd.

Maar helaas: het feest van de democratie wordt verstoord door een, het moet gezegd, genode gast. Voorafgaand aan de verkiezingen rekent het Centraal Planbureau (CPB) sinds jaar en dag alle verkiezingsprogramma's door op hun economische en financiële consequenties. Politieke partijen leveren hun verkiezingsprogramma's aan, het CPB zet hun plannen om in inputvariabelen van macro-economische modellen. Deze modellen geven vervolgens een indicatie van de economische gevolgen van politieke maatregelen – althans, dat is de bedoeling.

Het gegeven dat verkiezingsprogramma's doorgerekend moeten kunnen worden door het CPB heeft echter consequenties. Die berekeningen zijn namelijk pas uitvoerbaar als de verkiezingsprogramma's op bepaalde punten 'doorrekenbaar' worden gemaakt. De vertaalslag van politiek programma naar variabelen kan alleen maar gemaakt worden als het programma ordelijk in elkaar steekt naar de maatstaven van macro-economen. Die eis van ordelijkheid heeft gevolgen voor de argumenten die gemaakt en verbanden die gelegd kunnen worden tussen programma-onderdelen.

Een lage score op de CPB-meetlat is niet alleen slecht voor de partij-PR. Het zorgt tevens voor een slechtere onderhandelingspositie bij coalitie-besprekingen. Zonder CPB-goedkeuring van het programma is het zelfs zo goed als uitgesloten dat een partij daaraan mee kan doen. Binnen GroenLinks is in de jaren negentig mede om deze reden een intern debat over dit punt gevoerd, dat uiteindelijk uitmondde in het doorrekenbaar maken van het verkiezingsprogramma. GroenLinks conformeerde zich aan de gebruikelijke politieke praktijken. In die zin gaat er dus zeker wel meer dan alleen een retorische kracht uit van het macro-economische rapportcijfer van het CPB.

De berekeningen van het CPB blijven echter niet onweersproken. Al decennialang wordt kritiek op het CPB en haar macro-economische monopoliepositie geuit, en ook in deze verkiezingstijd was het weer raak. Dit keer was het Diederik Samsom, kamerlid voor de PvdA, die zich uitsprak tegen de positie van het CPB. 'Stop de dictatuur van het Centraal Planbureau!', zo riep hij op 16 augustus in de NRC. De politieke discussie wordt volgens hem kortgesloten door een handvol economische experts, die de parameters van democratische discussie op een arbitraire manier inperken. Daarmee wijst hij op een filosofisch relevante kwestie: de democratische rolverdeling tussen wetenschap en politiek en de status van toekomstvoorspellingen is notoir problematisch.

Samsom geeft verschillende argumenten ter overdenking. Ten eerste zijn de modellen die het CPB hanteert, ondanks hun complexiteit en het belang dat aan hen gehecht wordt, volgens Samsom hopeloos incompleet. Plannen voor duurzame ontwikkeling worden bijvoorbeeld gefrustreerd, omdat het milieu als invloedsfactor op de economie en domein van modellering grotendeels ontbreekt. Daardoor worden onzekerheden op de langere termijn op het gebied van bijvoorbeeld de energievoorziening niet verdisconteerd in de berekeningen. Bovendien maakt het CPB modelmatige aannames over het functioneren van de economie die volgens Samsom niet altijd gestaafd worden door economische theorie. Daarbovenop komt vervolgens nog een onzekerheidsfactor: de toekomstvoorspellingen van het CPB zijn onbetrouwbaar, zeker op de lange termijn! Hier komen de macro-economen soms overigens rond voor uit: de economische prognoses zijn volgens hen 'verhalen' die iets vertellen over hoe de economie werkt, zonder dat ze goed voorspellen.

Deze factoren leiden er volgens Samsom toe, dat het CPB de politieke discussie eenzijdig reduceert tot een kwestie van economische variabelen, terwijl er meer aan de orde gesteld zou moeten worden: het gaat volgens hem om de kwaliteit van de samenleving. Het CPB heeft enkel oog voor economische conjunctuur en geeft zelfs op dat gebied een beperkte voorstelling van zaken. Daardoor zit het bureau onbedoeld op de stoel van de politiek: ze beperkt de opties die ter beschikking staan in de discussie over het vormgeven van onze politieke toekomst. Democratie maakt op die manier volgens Samsom plaats voor een kwalijke vorm van technocratie: de kaders waarbinnen het debat gevoerd wordt, worden gedicteerd door een stel economen, wier modellen de toets der kritiek niet op alle punten kunnen doorstaan. →

Nederland heeft volgens Samsom dus meer politiek nodig. Discussies over de vormgeving van de collectieve toekomst horen niet gedictieerd te worden door de grillen van macro-economen, maar passen in een breder palet van overwegingen. Hij heeft een punt: democratische politiek is gebaat bij een open debat dat niet beperkt wordt door arbitraire economische modellen. Ideologische strijd tussen partijen gaat idealiter niet alleen over de variabelen van de economische werkelijkheid, maar ook over hoe die economische werkelijkheid nu eigenlijk vorm moet krijgen. Hoe ze het beste gemodelleerd kan worden, is een vraag die daarna pas beantwoord wordt. In de praktijk is echter het omgekeerde het geval: politici en beleidsmakers definiëren hun beleid in termen die door het zijn CPB uitgewerkt.

De schuld voor deze omstandigheid wordt regelmatig bij het CPB zelf gelegd, alsof technocratie een externe bedreiging van de inhoud van het politieke debat zou zijn. Maar als het CPB het politieke debat kaapt en dat vanuit het oogpunt van het primaat van de politiek een probleem is, waarom zijn politici dan niet in staat om het economische debat terug te kapen? Niet de wetenschap, of verhouding tussen politiek en economische adviesbureaus is primair debet aan de eenzijdigheid van het politieke debat, maar de politiek zelf, die blijkbaar de kwaliteiten mist om opvattingen over de economische werkelijkheid ter discussie te stellen. Het primaat van de politiek moet niet zozeer tegenover 'apolitieke' instituties als het CPB worden verdedigd, maar tegen de Nederlandse parlementaire depolitiseringscultuur.

Wat zou er moeten gebeuren om deze situatie te veranderen? Allereerst moeten politici eens de hand in eigen boezem steken en openlijk de discussie aangaan over de waarde van economische prognoses. Dat het dit keer een prominente PvdA-politicus is die met deze kritiek naar buiten treedt, is al heel wat. Het zou campagnevoerders sieren als ze elkaar openlijker en explicieter aanvielen op elkaars strategische gebruik van zulke ramingen.

De verhouding tussen politiek en beleidsadvies zou daarbij mede inzet van debat moeten zijn. Gezien de grote gevolgen van stelselwijzigingen op dat gebied zou zo'n debat ook eens anticyclisch geagendeerd moeten worden, en niet zoals gebruikelijk enkel in verkiezingstijd, wanneer het aan rust ontbreekt om zulke diepgravende kwesties te overdenken. Pas dan zouden economische prognoses weer fatsoenlijk inzet van politiek debat kunnen worden. Politici: doorbreek die politieke conjunctuur zelf toch eens!

De Waarheid, de Paus en Balkenende-II

Het is een gemeenplaats dat het wetenschappelijk bureau van een partij soms ver van de dagelijkse politieke praktijk staat. Maar is dat wel altijd zo? Met die vraag in mijn achterhoofd las ik het zomernummer van het wetenschappelijk instituut van regeringspartij cda. De 'Christen Democratische Verkenningen' hebben als thema 'zonder geloof geen democratie'.

Met dit nummer wil het wetenschappelijk instituut van het cda aantonen dat er geen tegenstelling bestaat tussen democratie en geloof. Elke deelname aan het publieke debat is namelijk gebaseerd op een soort geloven. Een morele opvatting is in wezen een geloof; het eigene van de religie is alleen haar transcendent verankering. In die zin is religie in het publieke debat en-

kel een bijkomend onderdeel van een overtuiging. Minister Donner vat dit bondig samen: 'Christen, moslim, atheïst of liberaal, geloven doen we allemaal.' Daarom verzet de cdv zich tegen 'verlichtings-fundamentalist' Herman Philipse, die zou hebben gezegd dat 'de geesteshouding van de verlichte mens niet te verenigen is met de geesteshouding van de gelovige'.

Tegen het fundamentalisme van Philipse kiest de cdv een opmerkelijke bondgenoot: Joseph Ratzinger, vorig jaar benoemd tot paus Benedictus xvi, is in de bundel opgenomen met het artikel *Wat is waarheid?*. In tegenstelling tot Philipse stelt hij dat de geesteshouding van de gelovige juist de basis biedt voor de staat. Daarvoor schetst hij twee verschillende interpretaties van het begrip democratie. De verlichtingsfundamentalist zou zeggen dat democratie een systeem is dat machtsoverdracht mogelijk maakt. Het is dan een instrument voor het verenigen van verschillende opvattingen binnen één land. Ratzinger verwerpt deze 'relativistische' opvatting; volgens hem is dat een lege vorm van vrijheid. In navolging van de door hem aangehaalde twintigste-eeuwse Thomist J. Maritain wil hij de democratie 'bevrijden uit de dogma's van de vrijmetselarij, met haar noodzakelijke vooruitgang (...) haar

vergoddelijking van het individu en zichzelf vergetende mensen'. Waarheid is immers niet iets wat door de democratie wordt geproduceerd, zoals ook Plato al stelde. Daarom moet het land worden geleid volgens principes die de staat van buiten de politiek haalt. De staat moet volgens Ratzinger geen pragmatische waarheid produceren, maar 'de voor hem noodzakelijke mate aan inzicht en waarheid over het goede van buitenaf toelaten'.

'Wat is waarheid?' (JOH. 18.38)

In het huidige kabinet zien we elementen van deze pauselijke variatie op het thema democratie terug. Het zelfverzekerde bestuur van Balkenende-II was democratisch noch pragmatisch. Ondanks historisch lage waarderingscijfers en maatschappelijk protest, zowel vanuit elk mogelijk medezeggenschapsorgaan als vanuit de bevolking zelf, bleef het kabinet gewoon zitten. Toen meer dan 300.000 mensen hun vrije zaterdag opofferden om op het Museumplein met Lodewijk de Waal te kaaroen, reageerde het kabinet met de opmerking dat ze hun waarheid 'beter moesten communiceren'. Maar waar die waarheid nu precies vandaan komt? Niemand weet het. Misschien is hij wel niet religieus, maar strikt persoonlijk, en gefundeerd in de gekrenk-

te eerzucht van individuele ministers - ministers die vóór hun ministerschap parlementaire backbenchers of gevangenisdirecteur waren.

Hoewel er ook artikelen met een meer democratische strekking in de cdv staan, is het toch mooi om de ideologische grondslagen van Balkenende-II en diens wonderbaarlijke onaantastbaarheid hier zo concreet geformuleerd te zien worden. En dat nog wel door de paus. Binnenkort verschijnt het onderwijsnummer; daar is al sinds 1999 geen aandacht meer aan besteed.

Zonder geloof geen democratie, Christen Democratische Verkenningen, Boom 2006, 343 blz., €18,00

Op weg of het spoor bijster

Het werk van Jacques Derrida (1930-2004) is onlosmakelijk verbonden met de deconstructie-filosofie. Tegelijk heeft hij de naam onbegrijpelijk en duister te schrijven. Sommige collega-filosofen menen zelfs dat zijn werk eigenlijk geen filosofie is. Toch strekt zijn invloed uit tot ver buiten het wijsgerig landschap. Welke kracht gaat er uit van zijn denken, en welke rol kan het deconstructivisme in de filosofie spelen? Twee boeken, een inleiding en een nieuwe vertaling van oorspronkelijk werk, bieden wellicht antwoorden.

Sporen. De stijlen van Nietzsche is een in boekvorm verschenen voordracht die Derrida in 1972 tijdens een Nietzsche-colloquium in Cergy-la-Salle heeft gehouden. Het colloquium was georga-

niseerd naar aanleiding van hernieuwde interesse in het werk van Friedrich Nietzsche. Rond die tijd trad een nieuwe generatie 'poststructuralistische' filosofen naar voren, onder wie Foucault, Vattimo, Klossowski en Deleuze.

De nieuwe Nietzsche-interpretatie die zij naar voren brachten, vormde op meerdere vlakken een omslagpunt in het denken over Nietzsche. Zijn werk werd grondig gedenzificeerd en niet langer werd de nadruk gelegd op macht en overheersing, maar op levenslust en vrijheid. In zijn voordracht keert Derrida zich echter tegen deze 'revolutionaire' omkering. Zulke rigide tegenstellingen moeten volgens hem op een fundamenteel vlak ter discussie gesteld worden.

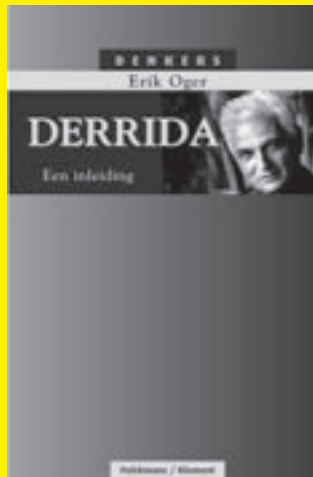
Derrida herformuleert daarom zijn Nietzsche-interpretatie in een vraag naar de stijl, en kiest de vrouw als onderwerp. Derrida begrijpt de stijl als een agressief object, dat zich tegelijkertijd ook vederlicht kan voordoen, en wil daarvan het gewicht beproeven 'De vraag van de stijl betekent altijd het afwegen, het gewicht van een puntig object. Soms alleen maar van een veer, een pen.' De stijl wordt gezien als een interpretatief werktuig, dat de dingen op een eigen wijze ontsluit en aan het licht brengt. In de filosofie kennen we deze stijl ook wel als de waarheid.

Het is een stijlkenmerk van elke vorm van waarheid of kennis dat zij, duidelijk en zinvol, een betekenisdragende structuur vormt. Tegelijk oefent waarheid voor Derrida ook een bezwerende kracht uit, en is zij in staat om te verblinden en ons de interpretatieve act te doen vergeten.

De inleiding van Ger Groot stelt ons gelukkig in staat de insteek en grote lijnen van *Sporen* te begrijpen. De stijl, zoals Derrida hem gebruikt, is de eigenlijke activiteit van de filosofie. Overal in de filosofie ziet Derrida een mannelijke, op waarheid en zekerheid gerichte stijl aan het werk. Daar-teenover stelt hij de vrouwelijke stijl, die vanuit haar eigen aard begrijpt dat de mannelijke stijl slechts door zijn eigen verlangen naar macht en inbezitneming gedreven wordt. Het proces van deconstructie is in staat om deze 'onzichtbare' zelfingenomenheid in de filosofie te ontmaskeren en tegen te gaan. Zo is de deconstructie in staat om filosofie in haar kern te raken, door de zoektocht naar waarheid in haar agressieve en knechtende vorm te tonen. Deze andere kijk op waarheid en de zoektocht ernaar, treft de filosofie ook in haar begrip van haarzelf. Uiteraard horen bij een ander zelfbegrip ook andere vragen: de filosofie kan dus niet meer op de oude weg voortgaan.

Het is echter zeer moeilijk om

de tegenstelling tussen mannelijke en vrouwelijke stijl, die tijdens *Sporen* ook nog al eens wordt omgedraaid, zelf duidelijk voor ogen te krijgen. Derrida maakt talloze gedachtesprongen en gebruikt zoveel beeldspraken dat je je soms afvraagt of hij zich wel duidelijk kán uitdrukken. Wat is bijvoorbeeld de 'vraag van destijl' als 'deze de sluier van de waarheid en het simulacrum van de castratie naar het lichaam van de vrouw toe doorsnijdt'? Wellicht kan de inleiding van Erik Ogers meer duidelijkheid scheppen over wat hiermee wordt bedoeld.

Oger begint zijn Inleiding met een biografische schets van Derrida. In heldere woorden laat hij ons kennismaken met de Joods-Algerijnse wortels van Derrida. Oger schetst het beeld van een buitenstaander, die van kinds af aan gediscrimineerd of uitgesloten werd. Daarna doet Oger een poging

Derrida's invloed te verduidelijken aan de hand van speerpunten als 'différance' en 'deconstructie'. Ook zijn uitleg is helder, en volgt een duidelijke systematische opbouw. Hij beperkt zich hierbij niet tot het gebied van de filosofie, maar haalt ook de kunst en literatuur aan, en biedt daarmee een breed overzicht van de invloed van Derrida.

De makke van dit boek is dat Derrida's werk en het 'deconstructivisme' vooral in negatieve termen beschreven worden. Het is geen ontologie, geen metafysica, maar ook geen relativisme of woordspel, zelfs geen bezigheid als zodanig. Het wordt gaandeweg de Inleiding steeds moeilijker te begrijpen wat 'deconstructivisme' en 'différance' dan eigenlijk wél zijn. Het deconstructivisme is vooral een proces om een diepgravende analyse en re-interpretatie van andere gedachtstelsels en werken te voltrekken, maar staat daardoor op zichzelf nog met lege handen. Deconstructivisme wil vooral de tekortkomingen en onvolledigheden in andere zienswijzen openbaren. Oger vertelt vooral over Derrida's houding ten opzichte van verschillende filosofische tradities. De kritische functie van de deconstructie in de filosofie en daarbuiten wordt verklaard, maar jezelf aan een deconstructivistisch avontuurtje wagen is nog allerminst mogelijk.

Na een tweede lezing van *Sporen* wordt wel duidelijk waarom een werk óver en werk ván Derrida zo ver van elkaar staan. Bij Derrida zit je middenin het deconstructivistisch proces en kun je al snel door de bomen het bos niet meer volgen, terwijl werken óver Derrida noodzakelijkerwijs beschrijvend van aard zijn. Ze vormen een uitermate dynamisch proces om tot een statisch geheel, en kunnen geen recht doen aan de beweeglijkheid van zijn denken.

Derrida's werk kan bij meerdere lezingen elke keer weer nieuwe ideeën helpen vormen, wat tegelijkertijd tot frustratie leidt als je probeert te begrijpen wát er nu precies bedoeld wordt. Niettemin is Derrida een even onnavolgbare als boeiende denker. Al was het alleen maar om zijn boeiende manier van de dingen bekijken; 'Wanneer men mij vraagt: "Hoe gaat het?" – wat een dwaze vraag! – heb ik zin om te antwoorden: "Op welke verdieping?" (...) Het is alsof ik een kleine menigte mensen was die op meerdere verdiepingen leven en elkaar kruizen.'

Sporen. De stijlen van Nietzsche
Jacques Derrida, SUN 2006,
184 blz., €19,50
Denkers. Derrida; een inleiding
Erik Ogers, Uitgeverij
Pelckmans, 216 blz., €19,95

Vertaald

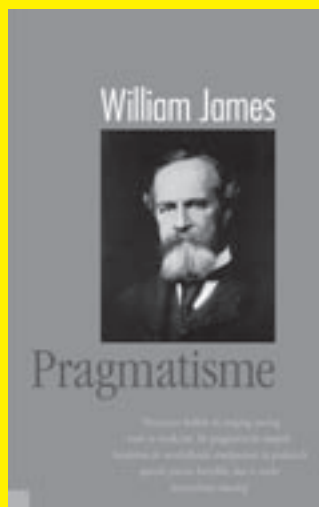

'Kant, nazaat van Descartes en Newton, formuleerde met grote visionaire kracht een kernprobleem van de hedendaagse mens. Hoe blijf ik als persoon overeind in een door wetenschap gedomineerde wereld? De vernuftige oplossing die hij voor dit probleem aandroeg – zijn gelaagde, ethisch geïnspireerde mensvisie – valt op tal van details te bekritisieren, maar is als constructie nog verbluffend actueel.' Daarom, vertelt Jabik Veenbaas voor een klein gezelschap in De Balie, vond hij het de moeite waard om de *Kritik der praktischen Vernunft* ruim tweehonderd jaar na verschijning van een Nederlandse vertaling te voorzien. Dat deed hij samen met Willem Visser, met wie hij eveneens verantwoordelijk is voor de vertaling van de *Kritiek van de Zuivere Rede* (Boom 2004). Aan de derde, die van het oordeelsvermogen, beginnen zij volgend jaar.

Een vertaling, waarom nu pas? Blijkbaar heeft niemand in Nederland het ooit aangedurfd, redeneert Veenbaas, waarschijnlijk vanwege de moeilijkheidsgraad van Kants stijl. Die schuilt niet zozeer in het vertalen van bepaalde begrippen, maar in hoe je met de syntaxis omgaat: 'De moeilijkheid zit in Kants ellenlange zinnen. Je moet zoveel mogelijk proberen de zinsopbouw in tact te laten en tegelijkertijd toch een toegankelijke Nederlandse zin te bouwen. Dat is de spagaat waarin een Kant-vertaler zich bevindt.' En dat is Veenbaas en Visser gelukt. De taal doet recht aan het taai Kantiaans dat de volle aandacht voor iedere denkstap opeist, zonder de begrijpelijkheid van het argument onnodig in de weg te staan. Daarnaast heeft de *Kritiek van de praktische rede* haar toegankelijkheid te danken aan een voortreffelijke inleiding van de vertalers, een praktisch notenapparaat en een elegante opmaak. Hulde aan Boom, die dit boek de verzorging heeft geboden die het verdient.

Dat een dergelijke toewijding geen vanzelfsprekendheid is, blijkt uit de Nederlandse vertaling van *Pragmatism* die een klein jaar geleden bij Veen Magazines is verschenen. Deze klassieker in de Amerikaanse filosofie bestaat uit een reeks lezingen die William James een eeuw geleden op Harvard heeft gegeven. Ze geldt als de

meest toegankelijke inleiding tot het filosofisch pragmatisme waarvan Rorty en Putnam prominente erfenamen zijn. Net als Kant zoekt James de confrontatie met het verwetenschappelijkte wereldbeeld op en vindt hij een houding die de menselijke vrijheid betekenis verleent. Waar Kant echter een haarscherpe lijn trekt tussen 'de sterrenhemel boven mij en de morele wet in mij', brengt James het zuivere kennen terug tot de menselijke proporties van het onvolmaakte handelen en is die lijn zo scherp niet meer. De impliciete tijdsdiagnose die James stelt, in het bijzonder over religie en rationaliteit, lijkt zozeer van toepassing op het Nederland van nu dat een vertaling broodnodig is.

Helaas. De vertaling van Rein Gerritsen biedt niet de leesbaarheid die zo kenmerkend is voor de originele tekst, maar

wekt irritatie op. De vertaler schommelt tussen letterlijke en vrije interpretatie en lijkt maar geen keuze te maken. Gerritsen, biograaf van James, heeft de uitgave voorzien van een inleiding over het leven en werk die vermakelijk en interessant is voor de liefhebber, maar weinig overzicht, laat staan duidelijkheid verschaft. De noten, in overvloed, etaleren de ontzagwekkende kennis die de vertaler bezit, maar zijn niet in dienst van de tekst gesteld. Ze weiden uit en dwaalen af. Daarbovenop vloekt de boekverzorging in zijn geheel ook nog eens met de geest van de tekst. James hield de lezingen in het statige Carnegie Hall voor een publiek dat grotendeels uit eenvoudige arbeiders bestond. Dat zegt veel over zijn opvattingen over de reikwijdte en toegankelijkheid van filosofie. Kan iemand uitleggen waarom *Pragmatisme* niet is uitgegeven als een goedkope paperback, voorzien van een sexy opmaak?

Kritiek van de praktische rede, Immanuel Kant, vert. Jabik Veenbaas & Willem Visser, Boom 2006, 230 blz., €29,90
Pragmatisme, William James, vert. Rein Gerritsen, Veen Magazines 2005, 192 blz., €24,95

De Politieke Bokkenzang

Michiel Leezenberg heeft geen introductie nodig, want hij staat in de studiegids. Na een proefschrift over metaforen, linguïstisch veldwerk in Koerdistan, een inleiding Wetenschapsfilosofie voor de Geesteswetenschappen en een Geschiedenis van de Islamitische Filosofie heeft hij zich nu op de Griekse Tragedie geworpen – waarover hij al jaren een mastervak wetenschapsfilosofie (!) geeft. *De Vloek van Oedipus* is een halfslachtig boek. Enerzijds is het, net als zijn bekroonde *Islamitische Filosofie*. Een Geschiedenis, meer op belezen burgers dan op vakbroeders gericht; anderzijds komt de hogerejaarswijsbegeerte uit het college ook in het boek uitgebreid aan de orde. Wat begint als een verhandeling over de rol van de tragedie in

de Atheense democratie, gaat al gauw over *speech act theory*, het idee van een sociaal contract, apocriefe teksten van Foucault en waarom de Grondwet niet heilig is. Wat de belezen burger daarmee moet worden niet één twee drie duidelijk.

Aan het einde van Oedipus in Colonus, Sophokles' laatste bewaarde tragedie, vervloekt de blinde, uit Thebe verbannen Oedipus zijn zonen. Inderdaad maken die elkaar later af, wat weer het uitgangspunt vormt voor Antigone. Voor Leezenberg is de vloek van Oedipus een voorbeeld van de macht van woorden: ze zijn niet alleen een manier om informatie uit te wisselen, maar ook om dingen tot stand te brengen en te vernietigen. Vrijheid van meningsuiting betekent toch iets heel anders als je je zonen er mee om zeep helpt.

Natuurlijk is Oedipus in Colonus fictie, maar daarom zijn de woorden van Oedipus volgens Leezenberg nog niet betekenisloos. Integendeel, ze laten een stem aan het woord die in de polis verder geen plaats heeft, de stem van de met bloedschande besmette balling. Daarmee vervult de tragedie een rol in het politieke leven: niet alleen als deel van een groot publiek festival, maar ook als spiegel van de polis. Ze laat niet alleen persoonlijke worstelingen met het noodlot

zien, maar ook conflicten tussen macht en recht, ontspoorde familieverhoudingen, verscheurde gemeenschappen. Daarmee is de tragedie een vorm van parrhësia ('alles zeggen'), een vrijheid van meningsuiting die gevaarlijk kan zijn, ook voor de spreker.

Die lezing is niet zonder problemen: wat het stuk laat zien is namelijk iets anders dan wat het stuk doet. Er valt geen eenduidige moraal uit te halen, laat staan een politiek programma; hoogstens zijn tragedies een vorm van deliberatie. Leezenberg maakt van Sophokles geen vertegenwoordiger van een controversieel standpunt, eerder de exponent van een politieke cultuur. De vloek van Oedipus werkt alleen op het toneel.

Leezenberg pleit dan ook niet voor de verbeelding aan de macht. Zijn cruciale punt is, dat democratie grondvest is op conflict: geen grondwet, geen sociaal contract, geen gedeelde normen en waarden kunnen het debat vervangen of de mogelijkheid van onderdrukking uitbannen. Integendeel, de gemeenschap is een netwerk van machtsrelaties, vooral tot stand gebracht door woorden; en ook al maakt die gemeenschap ons tot wat we zijn, dat betekent nog niet dat we daarmee hebben ingestemd. Leezenberg heeft dan ook de pest aan John Searle, die betoogt dat taalhandelin-

gen (en dus de sociale werkelijkheid) gebaseerd zijn op conventies (en dus op overeenstemming). Volgens die opvatting zijn tragedies 'alleen maar fictie'. Voor Leezenberg heerst er in de taal evenmin een sociaal contract als in de politiek: omgaan met woorden is altijd riskant, ook op het toneel.

De Atheense democratie is geen lichtend voorbeeld. Leezenberg wil vooral 'verduidelijken hoezeer ze verschilt van de onze'; tegelijkertijd grosiert hij in vergelijkingen en moedwillig anachronistische beschrijvingen (Athene werd 'niet gekenmerkt door gedeelde normen en waarden', maar door 'permanente culture wars'; Alcibiades was 'een playboy en een dandy'; parrhësia is 'niet de beroepsformatie van moderne columnisten om vooral elkaar voor rotte vis uit te maken'). Zulke pogingen tot actualisering worden wel eens vermoeiend. Leezenberg lijkt vooral te betogen dat we op een andere manier op de Atheners lijken dan we denken, maar de consequenties daarvan blijven onuitgewerkt. Dat Athene geen grondwet had is geen reden om de onze af te schaffen, hoogstens om geen grondwet-fundamentalist te zijn.

In eerdere artikelen heeft Leezenberg gepleit voor een '*conflict view of language*'. Ook hier is *De Vloek van Oedipus*

meer illustratie dan uitwerking. De conclusie gaat niet verder dan dat 'de woorden die we spreken allerlei voorzienbare en onvoorzienbare gevolgen kunnen hebben'. De onbeantwoorde vraag blijft: hoe? Maar zulke suggesties smaken wel naar meer. Niet alles is bevredigend of urgent, maar er staat geen onzin tussen. Ondanks de overvloed aan thema's en feiten leest *De Vloek van Oedipus* makkelijk weg – en dat is geen geringe prestatie.

De Vloek van Oedipus. Taal, Democratie en Geweld in de Griekse Tragedie, Uitgeverij van Gennep 2006, 216 blz., €19,90

Artikelen van Leezenberg:

'Power in communication: implications for the semantic-pragmatic interface'; in: *Journal of Pragmatics* 34 (2002), 893-908.

'Greek Tragedy as Impolite Conversation: Towards a Practice Approach in Linguistic Theory', in: *Reviewing Linguistic Thought: Converging Trends for the 21st Century*, Mouton de Gruyter 2005

Het gemenebest van Mandeville

Neem een natuurmens à la Hobbes en plaats hem in een drukke stad. Zijn leven zal van vuile streken en vunzigheden aan elkaar hangen, erger dan Hobbes ooit had kunnen bevroeden. Achterklap, zwendel en hoererie op elke hoek. Maar de handel zou bloeien, de kunst te gek zijn en de meest gewiekste wetenschappers zouden opstaan. Ondeugden stuwden de samenleving op tot grote hoogte. 'Private vices, public benefits', zo luidt de slogan van Bernard Mandeville.

Mandeville werd in 1670 in Rotterdam geboren en is een van de grootste Nederlandse filosofen uit de geschiedenis. Juist in Nederland is de waardering voor zijn werk echter altijd beperkt gebleven. Op dit moment wordt zijn verzamelde werk nieuw uitgegeven in mooi gebonden boeken,

wat tevens pas de eerste vertaling is van al zijn werk naar zijn moedertaal. Eén van de redenen voor Mandevilles onbekendheid in Nederland is dat hij het grootste deel van zijn leven doorbracht in Londen en derhalve schreef in het Engels.

Het eerste deel van zijn verzamelde werk, *De wereld gaat aan deugd ten onder*, bestaat uit zijn belangrijkste geschriften *De fabel van de bijen* en *Een bescheiden verdediging van openbare bordelen*. Het eerste is een in dichtvorm gegoten pamflet met toelichting. In het gedicht wordt de samenleving voorgesteld als een zwerm bijen, die ieder voor zich het beste van hun leven proberen te maken en daarbij simpelweg volgen wat hun natuur hen ingeeft. Zo zijn mensen volgens Mandeville ook: altijd proberen ze voordeeltjes weg te kapen en haantje de voorste te spelen. Maar trots maakt ijverig; hoewel menslievendheid geen mis te verstane deugd is, moeten we toch erkennen dat de meeste humane daden voortkomen uit medelijden voor een theatrale bedelaar, of uit de wens zo menslievend mogelijk over te komen. 'Trots en ijdelheid hebben meer ziekenhuizen gebouwd dan alle deugden bij elkaar.'

Mandeville schrijft in een grappige stijl, waarbij hij constant anticipeert op tegen-

werpen van 'christenen en zedelijken' en er niet voor terugdeinst man en paard te noemen. In het tweede essay beschrijft hij de hoererie tot in detail en betoogt hij dat iedereen het beste af is met openbare bordelen. Daar kan namelijk op eerlijkheid en hygiëne worden toegezien, en daardoor zouden ze ook helpen overspel en ander geniep te minimaliseren. Bovendien is de man van nature hartstochtelijk en licht ontvlambaar, en het beroep van courtesane voor sommige vrouwen de enig mogelijke manier om in onderhoud te voorzien. Oftewel, aangezien hoererie onuitroeibaar is, zijn de zeden en het publieke welzijn het beste af met transparant georganiseerde bordelen.

Het lezen van Mandevilles pamfletten brengt vooral een glimlach op het gezicht; vooral zijn observaties van menselijke pretenties zijn scherp. Dat werd in zijn tijd wel anders gezien: toen werd hij verguisd voor zijn verdediging van onzedelijkheid. Wel blijft de status van de deugd enigszins vaag. Mandeville kiest onvoorwaardelijk voor de menselijke natuur, die met al zijn ondeugden tot het gemenebest in staat is. Ook de titel van het boek doet vermoeden dat we de deugden moeten laten varen en de ondeugden hun welvarende werk moeten laten doen. Mandeville legt de ondeugd onder elke deugd bloot.

Zo zouden deugden ontworpen worden door een trotse elite die zich wil distingueren van het plebs, dat zich vervolgens deugdelijk voordoet uit de ijdele wens zich op te werken. Tegelijk geeft Mandeville aan dat de ondeugd toch ook weer niet zó deugdelijk is dat er geen paal of perk aan moet worden gesteld. Zonder zijn conceptuele spelletjes expliciet te maken, houdt Mandeville het onderscheid tussen deugden en ondeugden uiteindelijk toch in stand: ook al is de deugd niet maagdelijk tot stand gekomen, ze déugt nog steeds; en hoewel de ondeugd zelden oeverloos is en meestal wel helpt een deugdelijke kant of wal te bereiken, deugt ze zelf nog steeds niet. Mandevilles opmerkelijke punt is dat de ondeugdelijke menselijke natuur tot deugden in staat is. Die menselijke natuur, die is dus zo gek nog niet.

De wereld gaat aan deugd ten onder is aardig om te lezen en het is leuk om te zien hoe Mandeville vrolijkschippert tussen christelijke zedelijkheid, Hobbes' natuurmens en nutsmaximalisering. Zijn werk biedt zo een eigenwijs en humoristisch perspectief op mens en maatschappij. Dat mag zeker een deugd genoemd worden.

De wereld gaat aan deugd ten onder, Bernard Mandeville, Lemniscaat 2006, 300 blz., €29,95

De Pen ging al rond van docent op docent, nog vóór Cimedart de tekstverwerker ontdekte. Actualiteit of virtuositeit - zolang hij maar het stof doet opwaaien, staat de invulling vrij en zal Cimedart slechts fluisteren: Geef

die pen eens door! Het woord is aan Bart van Leeuwen, als postdoctoraal onderzoeker van het NWO verbonden aan de afdeling Wijsbegeerte. Hij werkt aan een Veni-project over racisme: 'Through the Eyes of Hatred: An

Interpretation of Racism from Sartre's Existential Phenomenology'. Samen met Karen Vintges verzorgt hij momenteel de module 'Kritische maatschappijtheorie'.

Kosmische stereotypering

Hoewel ik mezelf over het algemeen behoorlijk tolerant acht, overvalt mij telkens een heftig gevoel van ergernis wanneer ik geconfronteerd word met de vraag wat mijn sterrenbeeld is.

Een graad ernstiger is dat gevoel wanneer iemand mijn sterrenbeeld kent (van mij?) en me er zo nu en dan aan herinnert dat ik nu eenmaal op een bepaalde manier doe of denk, omdat ik nu eenmaal een 'steenbok ben'. Zelfs mijn getoonde weerstand tegen een dergelijke analyse wordt op een dergelijk moment koelbloedig verklaard vanuit mijn sterrenbeeld zelf (net zoals de psychoanalyticus weerstanden tegen de analyse duidt als een bewijs van een dieperliggend conflict, dat zowel de juistheid van de analyse aantoonst als de noodzaak van nog meer dure consulten). 'Een steenbok is nu eenmaal koppig en sceptisch.' Dus het klopt, die scepsis tegenover astrologie. En die analyse doet mijn weerstand natuurlijk alleen maar explosief toenemen. Ik heb inmiddels geleerd mijn ergernis – met veel moeite – wat te verbergen en het gezellige avondje visite niet te bederven. Maar ik kan u verzekeren: dat valt niet mee. Elke poging tot innerlijke gemoedsrust, tot ataraxia, schiet hier hopeloos tekort. →

Vanwaar al die ergernis? Eerst dacht ik dat ze voortkwam uit een overdreven eis aan mensen om volkomen rationeel en redelijk te zijn. Maar bij nader inzien geloof ik niet dat het daar iets mee te maken heeft. Niet dat ik dol ben op onredelijke mensen, maar ik heb er bijvoorbeeld geen last van als ik geconfronteerd word met iemands religieuze overtuigingen. De vraag is: wat is het verschil met astrologie?

Een belangrijk element is dat mensen met religieuze overtuigingen mij als buitenstaander daar over het algemeen niet te pas en te onpas bij proberen te betrekken. Maar zelfs als ze dat zouden doen, dan is er toch een belangrijk verschil met astrologie. De structuur van de astrologie is namelijk dusdanig dat je daar altijd op een welbepaalde manier bij wordt betrokken. Astrologie is namelijk niets anders dan kosmische stereotypering. Het astrologische wereldbeeld bestaat uit een serie categorieën waarin de mensheid wordt onderverdeeld; categorieën die zijn gebaseerd op bepaalde posities van hemellichamen. Aan deze categorieën worden specifieke karaktereigenschappen toegekend en soms zelfs uitspraken gekoppeld over het lot van mensen. De beoefenaar van de astrologie is er echter niet alleen in geïnteresseerd om zichzelf te situeren in dat kader. Inherent aan het astrologische wereldbeeld is dat men op deze wijze tevens greep probeert te krijgen op anderen. Dit wereldbeeld verplicht als het ware dat men zo snel mogelijk vrienden en bekenden gaat lastigvallen met de vraag naar hun sterrenbeeld of geboortedatum. Zo word je tegen wil en dank betrokken bij een kermismetafysica die uitspraken doet over wat voor soort mens je bent. Je krijgt zo van buitenaf een essentie toegemeten waar je niet alleen niet voor gekozen hebt, maar waarvan de inhoud je grotendeels ontgaat. Je wordt vastgelegd in een interpretatiekader, geobjectiveerd tot een soort ding met vaste en permanente eigenschappen. Deze dynamiek van de reïficatie heeft Sartre uitgebreid beschreven als het fenomeen van 'de blik'. Deze beschrijving biedt een verklaring voor mijn ergernis. In feite vertegenwoordigt de astroloog de grote metafysische blik. Gevangen worden in het blikveld van de astroloog impliceert een stolling van mijn vrijheid. De astrologie is de dood van mijn mogelijkheden. De hel, dat zijn de anderen die geloven in astrologie!

Maar Sartre heeft een goede remedie. De blik is namelijk reversibel. Ik kan de ander die mij in het vizier heeft op mijn beurt vatten in mijn blikveld, in mijn horizon van interpretatie. Vraag je eerst eens hardop af waar de behoefte toch vandaan komt om mensen in hokjes te plaatsen. De astroloog zal zeggen dat dat geen behoefte is maar waarheid. Dan wordt het tijd om erop te wijzen dat de aard van de astrologische pretenties deze kwetsbaar maken voor empirische toetsing. Confronteer vervolgens de sterrenwichelaar terloops met de naam Geoffrey Dean. Als zo iemand zich een beetje in de literatuur heeft verdiept, dan begint hij of zij op dat moment onrustig te worden. Kleine zweetdruppeltjes vormen zich op verkrampte gelaatstrekken. Blijf kalm, schenk nog wat in en leg uit dat er veel empirisch onderzoek is gedaan waaruit de onhoudbaarheid van astrologie blijkt, maar dat het onderzoek van Dean verpletterend is voor de astrologische pretenties.

Een grote groep testpersonen werd door Dean onderworpen aan een psychologische test die twee belangrijke psychologische parameters betrof, namelijk introversie/extraversie en de mate van emotionaliteit. Deze parameters kunnen empirisch vrij eenvoudig worden vastgesteld. Wat bleek toen de astrologen via de geboortegegevens een psychologisch profiel – specifiek gericht op die parameters – gaven van de proefpersonen op basis van de geboortegegevens? De toevalsverwachting werd niet overtroffen. Met andere woorden: met een beetje gokken zou men hetzelfde resultaat hebben behaald. In een ander onderzoek van Dean werd de astrologische horoscoop van een groep believers volledig omgedraaid, zodat de horoscoop min of meer het tegenovergestelde beweerde van wat deze normaal zou doen. Deze personen herkenden zich echter volledig in het profiel.

Natuurlijk overtuig je de astrologische enthousiasteling uiteindelijk niet met dergelijke verwijzingen naar empirisch onderzoek. Sartre weet dat ook wel. Kwade trouw neemt, zoals hij het zegt, genoeg met 'niet overtuigende evidenties', met een lage bewijslast dus. Maar het punt is dat de rollen nu zijn omgedraaid. Nu is het de beurt aan de astroloog om een rol in mijn universum te spelen én om zich daaraan te ergeren.

CREA

CURSUSSEN VOORJAAR 2007

theater muziek beeldend foto- grafie dans au- diovisueel lite- ratuur lezingen.

De cursussen gaan in
februari 2007 van start.
Kijk op de website voor
het cursusaanbod.
Schrijf je nú al in.
Vol is vol!

CREA-STUDIUM GENERALE
Turfdraagsterpad 17
1012 XT Amsterdam

CREA is de culturele organisatie van
de Universiteit van Amsterdam
Inlichtingen: 020 – 525 14 00

www.crea.uva.nl

```

011000100010000101
000011100100010001
0000100010101000111
1100110010010100010
0100100010010101010
10000111110010110110
11101100110001000100
10101011001010101010
11100001010100101010
01010101010101101010
10101010101010101010
101010111001110001011
10101010110101101010
0001010001010101001
01010101010101100010
10101010100100101010
10101010111000100101
0010110001011010100
10010010101010101011
0101000101010101010
10101010101010110001
01110101101001000110
10101010101010101010
10101010101010101010
10100100111010101001
1001001001010101001
0010101010100110101
01010101010101010101
01010101010101010101
01010101010101010101
010101010101010011
101100101010001100001
0101010101010101001
10100111010101100110
010010010101010010
01010101010011010011
10010101011010101011

```

Ben Jij handig met netwerken of PC's;
student, gesjeesd of afgestudeerd?

Voor uitdagende automatiseringsprojecten is OGD opzoek naar part-time en full-time medewerkers.

info@ogd.nl

In Delft: 015 – 262 86 36
In Utrecht: 030 – 239 80 90

www.ogd.nl

In Eindhoven: 040 – 246 40 55
In Amsterdam: 020 – 428 71 26

Liesbeth Bener
Sjoerd van der Niet

Eindredactie:
Martin Boeckhout
Zippora Elders
Yrrah Stol

Redactie:
Arnold de Groot
Jasper de Haan
Harald Viersen
Renske Wierda

Secretariaat:
Sjoerd van der Niet

Verder werkten mee:
Jens van 't Klooster
Bart van Leeuwen
Floris Solleveld
Yoram Stein

Ontwerp:
Floor Wesseling

Druk:
Drukkerij Paesen

Website:
www.cimedart.nl

afdeling Wijsbegeerte van de
Universiteit van Amsterdam en
verschijnt vier keer per jaar.

Voor alle studenten, docenten
en medewerkers is Cimedart
gratis verkrijgbaar op de
afdeling. Geïnteresseerden
kunnen Cimedart voor €15,-
een jaar lang toegestuurd krij-
gen. Een steun abonnement is
verkrijgbaar voor €30,-.
Zie ook onze website.

Bijdragen of reacties kunnen
gestuurd worden naar:
cimedart-fcw@uva.nl

Ingezonden stukken dienen
zelf grondig geredigeerd en
van spelfouten ontdaan te
zijn alvorens ingezonden te
worden. De redactie behoudt
zich het recht voor ingezonden
stukken in te korten.

FILOSOFI
LOSOFILO
SOFILOSOFI
FILOSOFI
LOSOFILO
SOFILOSOFI
FILOSOFI

